

— יי חפשי הראשונה שהייתי פרופסור אורח בחו"ל, מאז לימתי גם בפולברטס שברוז (1960-1968), בקופנהגן (1968-1970) ובייל (1970-1985) ובה נתי שתיים-עשרה הרצאות וקיבלתי תואר דוקטור.

במלחמת השחרור חייתי במחלקה של המווינק שנקראה "שפך", ועסקתי הרבה בשכיחה קודים בערבית ובאנגלית. אחבתי זאת, אולי כי קודם אהבתי לפתור תשבצים (אח"כ זנחתי זאת). בערבים חייתי מיו לעבודתי. לימתי על בימי המלחמה, נשתייחתי האתיטיסיה לנווה.

דין סגא במערה האיקדוה, סלבד איגרות בר-סוכא, גם ארכיון משפחתי של גב' בתה, מקצתן בארמית ובכנענית, אך את

היוונת שבהן מסר לסיפולי, אינני יודע למת. לא הייתי חוקר יוונית ולא פפירולוג, חייתה לי הראשה של חובבנית, אך את העיקר בהן מצאתי נוסחאות לא ידועות, מעין כתובה. עכשיו עובד על דוחטר הזה פפירולוג מקצועי באח"ב.

עם קום חמונה רבו התלמידים, מ-1954 חייתי ארבע שנים דיקן. אין לי נטייה לארכיוניסטרעיה. מזו קייב אותי, בשנים שהייתי דיקן רעיסה סרטונוני היא באמת "בלנק". קיבלתי את תפקיד הדיקן בכוננות טובות, אבל הסגור והמנססריות הפגיעו, כמובן. לפני קום חמונה היו התנאים החוטרים גרועים מאוד, החל במשכורת ולד ברבישת ספרים למחלקות אחר-כך הייתה צמיחה. מאז ועד ל"ברוך" שקרה אצלנו בשנים האחרונות חיה המצב טוב ללא השואה עז

המצב שהיה לפני קום חמונה. אחרי הפרישה ליסיתי בביתי עוד בעשר שנים קופסית, אמהויות, ארמית חדשה וטוריקות מהטוער בטוריקות הנתי יתיר סכיל, וכמוני ופולטירים. השיעור האחרון שנתי חיח כלשון הכיודית, והי שנים-עשר תלמיים שבאו בכיעות ללמוד בביתי. לימתי עד שאישתי הלמודה, השיעורים האלה חסרים לי.

ב-1985 יצא באח"ב ספרי על יסדות החינוכי הקופטי, כתוב בגרמנית, כי רק בה אני מסוגל להתבטא בדיקנות עם האנגלית שלי לא רעה.

המעבר מרור לזר לעולם איתו חלק. אינני רואה זריקא את הצד השלילי, אני רי בקי בחולות המרע ויודע שיש לחניה לרווחה תבאים להחליט.

ערבי עיון במלאת שנה לזכרו של פרופ' יהושע פראוור נערכו מטעם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים באפריל 1991.

דברים לזכרו של יהושע פראוור פרופ' יהושע אריאל

מודי ודכתי, חיב אני להתייחס שנגעתי תוך כדי היסטוריה של ראש החוג להיסטוריה לשאת דברים לזכרו של הברוך, יהושע פראוור, בפתחת ערבי העיון במלאת שנה לטקירתו. זאת משום שימנעי שובים הם אלה שבקיים יותר ברביו התחומים שבהם הוא פעל ושעליהם הסביע את חוסמו. והרי מריבר באישיות רבת פעלים בלתי נדילה: היסטוריון, מורה ומחנך של דורות של פלימלים; אדריכל של דפוס; הוראה אקדמית ומניה יסודית למוסדות להשכלה ברחבי הארץ; יוזם מפעלי מחקר והשכלה, חוקר תולדות ארץ-ישראל, המשחר ומשקם פיסית פרקים ושכחים בעברת, ואיש ציבור שהחליע את יותמו על רפטי החינוך ההוראה ממוזנת ישראל.

בציבוריות הישראלית תחושה זאת עסדה בנינו כלס להיקרה הבלתי דמילה שניתנה לו על הצטיינות תרומתו בכל תחום כו התחומים הדבים שבהם פעל.

עלייתו האקדמית חיחה ספרוה: פרופסור בלל ארבעים, נבחר לתבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בשנות הארבעים לודי, והיה חיון פרס ישראל למדעי-הרוח בשנת 1969. מלמ"י מכיר זה חתבסס במורה רבה על החינכה הכינלאומית הבלתי נדילה שבת זכח להיסטוריון החל בשנות החמישים עם חזילת פרסים מרקיוו בפיונות המדעית רבולוטיונה, פרסומו שיר במנה יכרות את הידע והתפיסה על תקופת מסעי הצלב וכמיומד את חירי, הדימוי והתפיסה של תולדות החברו הצלבנות בארץ-ישראל ועל הממלכה הלטינית של ירושלים בסאותים שנת קיומה.

אולם מרכזיות מקמדו של פראוור בחיסטוריון והשפעתו מדבה על המחקר והחיראה חיסטורית בישראל מעלה שאלה שאולי סרב נשאלה, אף כי היא טובקשת, והשוכבת עשירה לחאיר באוד יודע את יצירתו חיסטורית של פראוור: כיצד קרה שתחום המחקר שבו מדו יהושע פראוור להתמחות - תקופת מסעי הצלב ויולדות הממלכה הלטינית של ירושלים - הפך לחיות ציר שבו נקשרו כחור היסטוריה הכללית המדיאבלית עם תולדות ארץ-ישראל, ונקלטו בתודעה החיסטורית הישראלית כפרק של תולדות ארץ-ישראל? לכאורה, בלרה חתשובה ונמצאה על פני חשטת, כי הרי מאז ומתכן הבית חשמי עד לקבלת המוראס הבריטי.

תקופת מסעי הצלב והממלכה הלטינית של ירושלים היא ותקופת היחידה שבה ארץ-ישראל חרה לכשה זלוח עצמית והפסה להיות מקוד רב חשיבות בתודעתה שלי כמקוד של החיסטוריה העולמית וכאורץ קרישה, אומנם עברית, שאליה נבבילים כל חוטי החיסטוריה של התקופה, וממנה חוזרות וסעותלבים האירועים בממכות הגדולות של חיסטוריה האירופית והעולמית.

ואמנם זאת היתה הפרספקטיבה של פרופ' ריכוד קבל, מדו ורבו של יהושע פראוור, כאשר יען לו לבחור בעיר צור העלביה לנושא לעבודה-חומר, ובאשר עידו אותו לכחור בממלכת ירושלים הצלבנית כנישא לרוקטורט שלג. מסירת ירושליםית כוססכח מספרות על שלוש סטורטיים ירושלמים שגור כנאק קסונה, וסאור להתמקר לליסרדי החיסטוריה בשנות השלושים. נאמר עליהם שהחליטו לחלק ניהום את חקר ממלכת החיסטוריה על שלוש תקופותיה: אלמכורד פוקס כחר כחיסטוריה העתיקה, יהושע פראוור חקע יתר בתולדות ימי-הביניים, ויקלב טלמן טען לשליטה על החיסטוריה חחדשה. ואמנם כך קרה, אולם עבדו שלושתם ועכור כל אלה טבאו בעקבותיהם נשארה בתקופה השאלה כיצד לגשר בין תחום התענינותם, שהוגרר בחיסטוריה 'מלית', לבין תולדות עם ישראל והמפעל הציוני החול' ופחממש בארץ-ישראל ובמדינת ישראל, אשר מחזים את הפוקר הטבעי להתמסרות החיסטורית של הציבור בישראל וקהל החסותמים שלה.

כל אלה יצק יהושע פראוור דפוסים חדשים. ריבית תחום פעילותו אינו מראה על פיאור החתענינות, אלא יש בו מן הקהורטיות של אישיות עדינת ופעילה, מוסרכת בנישורות, חכמה, שקדנית ופעלה יכולת בלתי נדילה להבין ולטנה בעיות ומסכים, להנרד ולטח אותם הן בתחום העיוני והמחקרי והן בתחום העשייה.

והחף לזיחה, לעשייה ולשליטה במסורה, חחה אשר תהיה, חיה דומינוטי באישיותו, בשנים האחרונות ניתן היה להניש שרחה זה יצר מקין חרדה מן לא תלנות לו האפשרות לקיים את נוסחותו המעלתנית

החשיבות והפיתוחיות היו שונים לגבי כל תקופה ולגבי כל אחד מן המילים והחוקרים. אולם שאלה זאת לא היחה קיימת באופן הירוקסלי כמובנה שבה כחד יהושע פראוור, וזאת מטום העובדה שארץ-ישראל אשר לא היווהה מאז המאה השנייה לספירה מוקר עצמאי לעיצוב גדול של עם ישראל או מטרת עצמאית לתולדותיו, עובדה אשר יצרה אף הדיכוטומיה בין תולדות עם-ישראל ותולדות העמים - זכתה לסוכיות היסטורית במסגרת חולרות המערב ותולדות העמים בתקופה מסעי הצלב וממלכת ירושלים הצלבנית.

ניתן לומר שבחקירה זאת ארץ-ישראל הובלת למוקר ולאספקטיבה של תולדות המערב, ובר ופגשים, משחלבים ומתנגשים המנסות הגדולות והכלליות של העולם הנוצרי ובטירה סף של העולם המוסלמי, ומכאן גם המכה להיות מסגרת אידיאלית של למוד, מחקר והוראה של תקופת ימי הביניים, יחד עם זאת מהיחס תולדות מסעי הצלב וממלכת ירושלים הצלבנית יחידה היסטורית ייחודית המוגדרת בזמן ובמקום, המאופיינת על-ידי האיפיונים הקלאסיים של אחרית המקור, רצף זמנו והעלילה, אשר מהווה נושא אידיאלי לתיאור נראטיבי בעל הנחלה וסיום טרידים, יחד על כן, תולדות מסעי הצלב ותולדות ממלכת ירושלים הצלבנית מאחרים היסטוריה אינטגרלית של חברי מונרות על כל פניה וספמיה, רחייבת להקקי אף מכלול היסטוריה המרכיבים את תולדותיה, את פעילותה, את חווייתה ואת גרלה של חברה היסטוריה מעין זאת ניימת להשגה ולסימוש רק על-ידי סינתזה היסטורית נועזת המושמת על שליטה סוביינית בדיעה של כל החוגים והדפטים של תקופת ימי הביניים, על הבנה מעמיקה של החלוקים והגורמים המועלים בה, ועל יכולת לתאר, לבאר ולשחזר טולם שמה על כל מסמכו הייחודיים,

ואכן, בכואור לבחן את סיבת החשיבות וההשתייכות המיוחדת לכתובתו ולהוראתו היסטורית של יהושע פראוור, נוכחים אנו כי יצירתו החיסטורית, כמו גם הוראהו, מציגה את כל האיפיונים הטמינים במהותם של התופעות והאיזורים של נושא עיונו ומחקרו היסטוריים, ואשר ריושים לכתובת היסטוריה אינטגרלית של חברה, שדינה ותקופת, הן בחיבורו הגדולים על מסעי הצלב ועל ממלכת ירושלים הצלבנית והן בהוצאותיו העיג פראוור את מחלן הארוכים ואת תיאור ההתפתחות על הרקע ובחקשו של המערך הכללי של סדר החברה, המשטר, האמונה והתרבות של העולם המדיאבלי, והתופעות מסבירות באספקטלייה של דומים החברה והמנטליות של התקופה. ראייה זאת דועשת שליטה סוביינית בכל ענפי הידע היסטוריו של

העולם הנוצרי המערבי של ימי הביניים והבנה מעמיקה של הסטרוקטורות, דמוסי היסוד והמנטליות של עולם זה, בעליל, אלה הן הטענות המאפיינות את חיבוריו ואת הוראתו של פראוור, והן שיעניקו להם את מטקלם חסנולי של Mastery בדרך ההתבוננות, תיאור, הסבר ושיחזור של העבר.

אין ספק שיהושע פראוור למד רבות ממורי ויכור קבנו, וכי נושאו מחקרו - קולוניזציה והתיישבות, יישוב הסבר (Frontier) בדרך ההתיישבות וזאו על-ידי ליכוש - היו תרומי המחקר הגדולים של קבנו ויצאו את יסודם הקלסי במאמרו The Semitic and 'Colonization of Europe', שפורסם ב-Cambridge Economic History, אילט בדרך ראייתו של פראוור חיתה מן הצד אחד יותר קונקרטיית, והן הצד השני שושפעת על-ידי העולם המושגי של מוצו-החברה, בדרך כתיבתו של נושא עיונו היתה יותר אינטגרטיבית ומעוצבת על-ידי כשרונו הבלתי רגיל להציג את נושא הרצאתו במחזות, בלשון עשירה ורבגונית, בדאייה חיונית ובאמנות הרצאה מרחקת.

פראוור דאה בכתיבה המרעית ובחכנות הרצאותיו אתור שיכול לבוא על סיפוקו המלא רק כאשר הטקסט מספק את הקריטריונים של חספיות מבחינה טיב הלשון וחסגונו, בחירות המכנה, והיכולת לעצב בעזרה משכנעת את הנושא היסטוריו כמציאות אנושית. מכאן העובדה שהוראהו והרצאותיו היו חויה אסתטית לא פחות מחיות חויה אינטלקטואלית, שילוב זה בין הראייה המרעית המדויקת לבין העיצוב הספרותי בולט במיוחד בספרו המונומטלי "תולדות ממלכת הצלבנים בארץ ישראל". כבר הגירו כי הדרך הטבעית להבין ולהאר את תקופת מסעי הצלב ותולדות ממלכת ירושלים היא הדרך הנראטיבית ב-historia, orum gestarum, ואין לי גם ספק שמכנה זה של הנושא ההיסטוריו, היסוד הנראטיבי והמבנה העלילתי הדוממו קסמו לו, מאחר שהם פנו אל רמיונו היוצר ואל כשרונוותיו הספרותיים, ויחד עם זאת אפשרו להרוח פורטר היסטוריה גדולה ולהציג בצורה נכונה אף האמוס העלילתי שמתאר את עלייתה ונפילתה של ממלכת ירושלים ואת המנטליות האפית של התקופה.

אולם, מעבר לזה, בך זאת אפשרה להענות מתהום הנשייה אל התודעה החיסטורית ואל חודעת הציבור את קיומה ואת מציאותה הפיסית וההיסטורית של ארץ-ישראל הנשכחת, אותה ארץ-ישראל אשר ראתה את עצמה במשך 200 שנה כמרכז העולם הנוצרי, ולהוביל את הקורא בדרך נראטיבית לאירכו ולחזרה של עולם נשכח זה, שאת שרדיו החוסדים טרחו יהושע פראוור ותלמידיו גלות, לשחזר ולהחזיר להיסטוריה, מכאן

ניתן לומר, שמחקרו והסימיו על פושח היסטורית, המחוזה במיחה רבה את שיאה של החויה היסלטרית והדתית של הנוצרות המערבית, מסעי הצלב ובינונה של ממלכת ירושלים הצלבנית, שימשו באופן פראדוקסלי מנוף רב עוצמה בהחייאת התודעה הארץ-ישראלית ובחקר תולדות ארץ-ישראל כתולדות ארץ המולדת של המדינה שזה עתה ניצרה, ההתפתחה מעין זאת רק יכלה להתרחש על רקע תפיסה ציונית חילונית ועל רקע אהבת ארץ-ישראל כארץ מולדת על כל גליליה החיסטוריים, כפי שעצם הסיפוח של תודעה היסטורית היה מושחת על תפיסת עולם ציוני חילוני.

קושור זה ביו נושא המחקר ההיסטוריו למסופו ידועת הארץ והעסקת אהבת ארץ-ישראל מן ההכרה שיהיה מליזה ברצון לחשוף את העבר, לשחזרו בכל הכלים ולהעלותו בחלק אינטגרלי של תודעת ההורה. ממה זאת איפיינה, בזמן, את פעילותם של כל החוגים שעיונים קסור לתולדות ארץ-ישראל, אולם פעילות זאת התייחסה בחיבה לעבר, שהיה קשור במישרן או בעקיפין בתולדות עם ישראל, אולם לא כן היו הרכיבים ביחס לתקופה הצלבנית ויה זה יהושע פראוור אשר במאמץ בלתי מוסק ביקש להפוך את תולדות התקופה הצלבנית לחלק אינטגרלי של תולדות ארץ-ישראל, לחשוף ולשחזר את המציאות של ארץ-ישראל על כל פניה ולהפכה לחלק אינטגרלי של תודעת החויה, חתירתו הבלתי נלאית לחשיג ספרה זאת חוכתיה בהצלחה מעבר למסופו. ליד שיחזור ממלכת הצלבנים כמחקר ובספרות קמו לתחייה משוחזרת אתר ממלכת הצלבנים הפסית.

בתחילת דבריו העליזי את התרומתו, שבשנים האחרונות לחיור הודגשה אצל יהושע פראוור מעין חדרה פן לא הניתן לו האפשרות לקיים את נוכחיתו הפעלתנית בעיבור הישראל, חלזה זאת התייחסה ביחד שאת לחשש פן יושכח המסד שביקש להפנים במשך שנים רבות - לקיים את המגע הבלתי-אמצעי עם אותה החיסטוריה הכמוסה בתולדות ארץ-ישראל, שאזכה חשף, ילה ואולי יותר מכל, יצו, החיסטוריה של ארץ-ישראל בחקופה הצלבנית, אותה ארץ-ישראל אשר את נוכחותה ביקש לקיים על-ידי מפעלו הגדול של כתיבת תולדותיה ועל-ידי שחזור עריכת החומרים וסורגים בכל רחבי הארץ ובדאש ובדאשייה בירושלים ובסביבותיה. בחודיה זאת היה פראוור, המורה המחנך והמלהיב, כמחזר על אהבתו ועל תשומת לבו של הציבור בישראל למען יקבל ויפנים את תפיסתו על ארץ-ישראל לדורותיה ולחפופותיה: הכענית, חיסודית, החלונסטיית, הבינוסטיית, המוסלמית, הצלבנית והתורכית.